

Ahlâk

AHLÂK ÇALIŖMALARINI VE AHLÂK FELSEFESİNİ DERGİSİ

Cilt Vol. 1 **Sayı** No. 1

Yayın Tarihi / Publication Date

Ekim/October, 2020

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

"Ahlâk bir muharebe alanıdır"

Ali Osman Gündoğan

Felsefenin bir ahlâkı var mıdır? Eğer böyle bir ahlâk varsa bunu nasıl tanımlayabiliriz? Bu nasıl ve ne türden bir ahlâktır?

İlk görüşmemizde, konunun felsefenin ahlâkı olduğunu söylediğinizde, "felsefenin ahlâkı mı olur?" diye aklımdan geçmişti. Çünkü ahlâk; bireylere ilişkin olarak, bireyler arası, bireyle toplum arası, bireyle doğa arasındaki ilişkide ortaya çıkan olgusal bir durum. Fakat çok genel olarak düşündüğümüz zaman, belki felsefenin ahlâkı değil de felsefenin kazandırmak istediği veya kazandırdığı bir ahlâktan söz edilebilir. Tabi felsefenin kazandırdığı veya kazandırmak istediği bir ahlâktan söz edebilmek için de aslında felsefenin ortaya çıkışındaki bilgelerin, filozofların durum ve tavırlarına bakmak gerekiyor. Şimdi size bir kitabımdan bir şey okuyacağım ve oradan hareket edeyim diyorum; "Felsefenin ne olduğu ve nasıl tanımlanabileceği sorusuna cevap vermek kolay değildir. Nitekim ünlü filozof Jules Lachelier daha ilk dersinde öğrencilerine felsefe nedir? Diye sorar ve cevabı yine kendisi verir: Bilmiyorum. Bu cevap anlamlı bir cevap ancak öğrencileri bilmiyorum cevabını anlamakta güçlük çekerler, bir hoca, bir filozof, felsefenin ne olduğunu nasıl bilmez biçiminde bir hayret içinde kalırlar" Lachelier bu cevapla aslında ne demek istemiştir: Alçak gönüllü bir filozof tavrı mı, bilgelik veya bilgelik peşinde koşan bir tavrı mı işaret etmek istemiştir? Nitekim Sokrates'in tavrı da böyle bir tavidir. Yani belki buradan şunu ifade etmek lazım. Felsefe, felsefî tavır dolayısıyla insanlarda öncelikli olarak bir alçak gönüllülük ama bu alçak gönüllülüğün içerisinde aynı zamanda bir yüce gönüllülüğü de barındıran bir alçak gönüllülük tavrı ortaya koymaya çalışıyor. Felsefenin ahlâkı dediğimiz veya felsefenin felsefe ile meşgul olanlarda kazandırmak istediği felsefî tavrın ahlâkının başlangıç noktasını belki burada görmek mümkündür, diye düşünebiliriz. Birincisi bu, felsefenin ahlâkı dediğiniz hususun böyle bir yönü var. Bunun ahlâktan bağımsız olduğunu düşünmek hiçbir şekilde mümkün değildir. Bu, ahlâkla doğrudan bağlantılıdır. Bunun yanında yine şöyle bir husus daha ilave edeceğim: Biliyorsunuz Aristoteles Metafizik'in daha ilk cümlesinde şöyle bir ifade kullanıyor; "bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler. Duyularımızdan aldığımız zevk bunun bir kanıtıdır." Aristoteles'in bu ifadesinde önemli bir hakikat payı var. Çünkü insan düşüncesinin başlangıçlarında bazı insanlar bütüncül bir bilim ile bilgeliğe, bilgelik ile de mutluluğa ulaşmayı amaç ediniyor.

@ Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.
gundogan@mu.edu.tr

DOI: 10.5281/zenodo.4173348
ahlâk dergisi, 2020
ahlakdergisi.org

Onlar bilgi dostları, filozof olarak adlandırılan insanlar yani bizatihi felsefenin içinde olan felsefe yapan insanlar. Bütüncül bir bilim ile bilgeliğe bu suretle de mutluluğa ulaşmayı hedeflediler. Ne yaptılar bunlar? Kendi zamanlarındaki bütün bilgileri sistematik bir biçimde bir araya getirmeye çalıştılar, birbirlerine yaklaştırdılar. Bu bilgileri bir ahenk bütünlüğü içerisinde adeta düzenlediler. İnsana bağlı olanla insana bağlı olmayan arasındaki sınırı veya şeyleri birbirinden ayırmaya çalıştılar. Sükuneti büyük bir tevekkül ile kendi hayatlarına dahil etmeye çalıştılar. Bir bakıma mümkün olanı istemek, gerçek olanı kavramak onlar için büyük bir zevk oldu. Bunlara da yine biraz önce ifade ettiğim gibi bilgi dostları, bilgiler dedik. Filozof adını onlara verdik. Şimdi, gerek o, 'bilmiyorum' ifadesinin/cevabının yorumundan çıkardığımız alçak gönüllülük meselesi gerekse bilgileri birbirine yaklaştırmak, bir ahenk bütünlüğü ile bir araya toplamak, düzenlemek; insana ait olanla insana ait olmayan arasındaki sınırı çizmek, mümkün olanı istemek, gerçek olanı kavramak suretiyle sükuneti bir insanın kendi içine dâhil etmesi, mutluluk dediğimiz şeyi elde etmeye çalışması muhakkak suretle ahlâkî bir tavır olarak nitelendirilir. Dolayısıyla ben; felsefenin bilmiyorum, bütüncül bir bilim isteği peşinde olma, insana ait olanla insana ait olmayan arasındaki sınırı çizme gibi hususlar dolayısıyla tam anlamıyla insana ahlâkî bir duruş da kazandırdığını -eğer felsefenin bir ahlâkından bahsedilecekse bu bahsetmenin de bu belirttiğim hususlar içerisinde mümkün olabileceğini- düşünüyorum. Çünkü ahlâk felsefesi ile ilgili ilk görüşlere baktığımız zamanda hemen hemen bunları görürüz. Yani Aristoteles'in etiğinde vardır, Platon'da vardır, Helenistik dönemdeki ahlâk okullarında yine bunları görürüz ve merkezî kavramları da mutluluktur. Sokrates'in bilgi erdemdir ifadesinde olduğu gibi, bilgiyi bize kazandıracak olanın felsefe olduğuna göre bilgi aracılığıyla felsefenin insanı erdemli, yani ahlâklı kılmaya çalıştığı hususunda da özellikle İlkçağda bir mutabakat var gibi geliyor bana. Bunu, İslam dünyasında bunun yansımalarına baktığımızda Farabi'nin Mutluluğun Kazanılması/Tahsîlu's-Saâde adlı eserinde de az çok görürüz. Orada tabi Farabi Aristoteles ile Platon'u birbirine yaklaştırmaya, ikisi arasında bir uygunluk kurmaya çalışır; ama mutluluğun temelde teorik olan bilgilerin -ki bunlar; matematiktir, fiziktir ve metafiziktir- kazanılması suretiyle ancak gerçekleştirilebileceği hususunda bize ipuçları verir. Tabi bu açılardan baktığımız zaman ben felsefenin ahlâkı diye bir ahlâkın belki söz konusu edilebileceğini, parantez içerisinde söylüyorum. Ama asıl ahlâkın insanla ilgili, insanda ortaya çıkacak olan ahlâkî tavır alışların, felsefenin kazandırdığı felsefi tavırla çok daha mümkün olabileceği düşüncesindeyim.

Ahlâk insanı ve felsefeyi sınırlayan bir şey midir?

Ahlâk meselesine genel olarak ben şöyle bakıyorum. Paulhan'ın Ahlâkın Ahlâksızlığı diye çok küçük ama güzel bir kitabı vardır. Orada der ki, mealen söylüyorum bunu, "ahlâkî hayatımızın kaynağında bir çelişme ve çatışma vardır. Bütün ahlâkî hayatımız bu çelişme ve çatışmadan doğar. Çelişme ve çatışmanın olmadığı yerde ahlâk da yoktur. Bu çelişme ve çatışma, doğal ben ile toplumsal ben arasındaki çelişme ve çatışmadır ve insan dışındaki toplumlarda, cemiyetlerde, toplu halde yaşayan canlılarda bu çelişme ve çatışmaya rastlanmaz, dolayısıyla onlarda bir ahlâktan da söz edemeyiz. Ancak insan için söz konusudur bu". Şimdi nedir bu çelişme ve çatışma dediğimiz şey?

Bir tenakuz durumu söz konusu ve bunu sadece doğal bireysel ben ile toplumsal ben arasındaki çelişme ve çatışma olarak da görmüyorum, biraz daha geliştiriyor ve şunu da ilave ediyorum; bu çelişme ve çatışma benim ben'imle olan çelişme ve çatışmamdır da. Benim aynı zamanda ben'im dışımda her ne varsa onunla olan çelişme ve çatışmamdır. İnsan hayatını bu çatışma, muharebe alanına benzetebiliriz. Bu muharebe alanında bulunmayan birisi için bir ahlâk söz konusu değildir. Ahlak, bu muharebeden doğar. Peki bu muharebe nereden kaynaklanıyor? Benim kendime 'hayır' diyebilmemden, benim dışımda olana hayır diyebilmemden. Benim kendime hayır diyebilmem, kendime rağmen hayır diyebilmemdir. Dışımdakine hayır diyebilmem de hem kendime hem de dışımdakine rağmen hayır diyebilmemdir. Şimdi burada hem kendime hem de kendi dışıma, onlara ve kendime rağmen hayır diyebilmem bir güç, bir kuvvet, bir irade meselesidir. Daha doğrusu bir özgürlük meselesidir. Şimdi felsefe eğer bize bu özgürlüğü veriyorsa burada herhangi bir şekilde felsefenin ahlâkının bizi sınırlaması dediğimiz bir durum söz konusu değildir. Yine devam edeyim, benim kendim eğer beni sınırlandırıyor, bu güç ve iradeyi benim elimden alıyorsa veya toplum beni sınırlandırıyor, bu güç ve iradeyi benim elimden alıyorsa orada ahlâkın ortaya çıkması pek mümkün görünmüyor. Dolayısıyla bizim dışımızda, bizden bağımsız, bize rağmen oluşmuş olan tarafından determine edilmiş bir varlık olarak ortaya çıkıyor. Orada ahlâk yok. Paulhan'ın aslında Ahlâkın Ahlâksızlığı dediği tam da budur. Yani bireyin kendisinin olamadığı bir durumda ortaya çıkan davranış normlarına, irade dışı tam bir teslimiyet göstermek suretiyle uyma davranışı ahlâkî değildir. İşte sosyolojizmin görüşünü bilirsiniz Durkheim de vardır, Lévy Bruhl'de de vardır ve onlar, toplumsal olana uygun olan ahlâkîdir derler; ama işte böyle bir şeyi ahlâkî olarak saymak mümkün değil. Dolayısıyla felsefe, bireysel bir zihnin inşası ise orada ön plana çıkan daha çok bireysel bir zihnin teorik bilgeliği ve bu teorik bilgeliğin aynı zamanda eyleme yansımış biçimiye orada insana nüfûz edebilecek, insanı egemenlik altına alabilecek herhangi bir şeyden bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla insanı ahlâksızlaştıracak olan herhangi bir şeyden bahsetmek mümkün değildir. Burada tabii kastettiğim şey hakikî felsefedir. Çünkü felsefe olarak ortaya çıkan pek çok görüş de var. Söz gelimi retorik dolayısıyla bir insan herhalde ahlâklı davranamaz. Bu tür şeyleri felsefenin dışında bırakarak bunları söylüyorum. Aristoteles'in Hesiodos'tan aldığı, Nikomakhos'a Etik'te söz konusu ettiği ve Farabi'nin de aslında Aristoteles'e ithafen kullandığı bir şey var. Biliyorsunuz, üç tür insandan bahsediyor: Kendi çabasıyla hakikati ortaya koyanlar, en iyi onlardır. İkincisi bu hakikati kendi çabasıyla değil ama kendisine verilmiş olanlar var, onlar da iyidir. Bu ikisini takip edenler iyidir; ama bu ikisiyle ilgilenmeyenleri bir kenara koyuyor. İşte burada dikkat ederseniz, bireysel bir çaba ile elde edilmiş olan hakikat tutumunun sonucundaki bilgeliğin asıl ahlâkîliğe giden yol olduğunu bize gösteriyor. O çelişme ve çatışma dediğim, harp alanı dediğim sahada da aynı bireysel tutumu gösterenler ahlâkî bir tutum sergileyebilir. Bunun dışındakilerin ahlâkî bir tutum sergileyebileceğini söylemek pek mümkün görünmüyor; çünkü bunun dışındakiler ancak alışkanlıklara göre hareket ederler. Bugün toplumsal hayat söz konusu olduğunda ahlâkî eylemlerimizin temelinde yatan şey alışkanlıklardan başka bir şey değildir. Bir akışkanlık ahlâkî söz konusudur. Peki akışkanlık, gerçekten bir ahlâk oluşturabilir mi? Diye sorduğumuz zaman, alışkanlığın böyle bir ahlâk oluşturduğunu söylemek hiçbir zaman mümkün değildir. Hatta ahlâk, çoğu zaman o muharebe alanının bir üyesi olmayı göze alanlar açısından o alışkanlık zincirini kırmayı gerektirir. Hem biyolojik, doğal

determinizm zincirini kırabilenler ancak ahlâkî kişi, ahlâkî şahıs olabilirler. Veya o toplumsal determinizm zincirini kıranlar ancak ahlâk kişisi, ahlâkî şahsiyet olabilirler. Bunu bize ne kazandırır? Evet, bunu bize felsefe kazandırır. Felsefenin bir ahlâkından söz edeceksek eğer belki tam da burada o ahlâktan söz etmek gerekir, diye düşünüyorum.

Bu bir isyan ahlâkı oldu hocam.

Evet, bu bir isyan ahlâkı aynı zamanda tabii. Yani Nurettin Topçu'da gördüğümüz bir isyan ahlâkı. Çünkü Nurettin Topçu'nun İsyân Ahlâkı'nda söz konusu ettiği hususlarda da bizi esaret altına alıcı olan emredici kuvvetlere karşı hayır demeyi özgürlük olarak tanımlar. Bunu felsefe bize kazandırır mı? Evet, eğer hakikî manada bir felsefî tavrın içinde bulunursak -öyle zannediyorum ki- kazandırır ve felsefenin ahlâkı burada ancak söz konusu edilebilir, diye düşünüyorum.

Filozof zihnindeki bir kurguya, bir ajandaya göre çalışabilir mi? Böyle bir kurguya, ajandaya sahip olması onun ahlâklılığına mugayir bir durum mudur?

Tabii filozofu bulunduğu dönemin şartlarından bağımsız düşünmek zor. Filozof aynı zamanda bulunduğu dönemin şartları tarafından şartlanmıştır. Ama felsefe, filozofu bu şartları aşmaya yönlendirir. Filozof eğer bu şartları aşarsa zaten filozof olur. Kant'ı düşünelim şimdi; Kant, Teorik Aklın Eleştirisi'nde 'neyi bilebilirim' diye soruyor. Bir problemi var, dönemin bir problemi var değil mi? Yani David Hume'un; nedenselliği, zihnin alışkanlığa bağlamasından ötürü; ama ortada da fizik ve matematik diye bir bilim var, bir olgu. Yani dolayısıyla David Hume haklıysa bu bilim güme gidecek, bilimi kurtarmak istiyor. Veya Descartes'i düşünelim. Sorduđunuz soruya en uygun kişilerden birisi Descartes'tir. Yani bir problem var ortada, ahlâkî de bir problem, hatta geçici ahlâk oluşturmasının nedeni de o dur. Ama yazdıklarıyla aynı zamanda dinî onay da alması lazım; ama yaptıklarıyla bunu aşabiliyor mu? Buna bakmak gerekiyor daha çok. Bu hususta belki de Descartes'ten de daha önemli bir örnek, Leibniz'dir. Mesela Descartes'i daha ahlâklı bulurum; ama Leibniz'i o derece ahlâklı bulmam. Fakat bunları hiç dikkate almayan bir örneğimiz daha var Spinoza; baskılar var aforoz ediliyor vb. bir sürü şey var. Felsefe bütün bunları göze alabilmeyi gerektiriyor. Şöyle söyleyeyim, koşullar elbette önemlidir. Filozofun zihinsel tutumunu belirler, belki filozofun niyetini de belirleyebilir; ama hakikat tutumundan ayrılmadığı müddetçe o koşullardan hareketle, koşulları aşmaya yönelikse orada ahlâkî açıdan bir sıkıntı görmem. Ama o koşulları uygun hale, meşru hale getirmeye yönelik bir çaba varsa orada ahlâkî açıdan büyük bir sıkıntı vardır, ahlâktan söz edilemez. Felsefenin o naif tavrı, sırf bilmek için bilmek tavrı terk edilmiştir. Samimiyeti terk edilmiştir. Felsefe samimî olmayı gerektirir. Hakikat karşısında sadece samimî olabiliriz. Bunun en güzel örneği de Spinoza'dır. 2001 yılında Fukuyama'nın Tarihin Sonu ve Son İnsan diye bir kitabı çıktı, bilirsiniz. Ne olarak çıktı bu, SSBC dönemi yıkıldı, yeni dünya düzeni ütopyası var, küreselleşme var. Felsefeyi kullanmak suretiyle mevcut durumu meşrulaştırmaya çalıştı. Felsefe eğer kendi dışından gelen koşulların zorlamasıyla, zoruyla durumu meşrulaştırmaya çalışıyorsa orada ahlâkî açıdan problem vardır. Bunun dışında dediğim gibi filozof, elbette koşullar tarafından belirlenecek. Platon'un devlet teorisi bunun en güzel örneğidir. Demokrasiye

karşı oluştundaki tavrı, belki hocasının öldürölmesidir. Muhakkak önceden kafasında kurduğu bir amaç olabilir. Ama bana sorarsanız felsefe, bir maceraya atılma işidir. Çıkarsınız yola, yolda ne ile karşılaşrsınız? O yol sizi nereye götürür? Bunu önceden belirlediyseniz, finalizm tarzında felsefe yapılmaz. Mesela bizim felsefe camiasında bunun olduğunu görüyorum. Yani amacın belirlendiğini görüyorum. Amacı belirlerseniz sizin bütün felsefe yapma tarzınızı amaç belirlemiş olur. Amaç tarafından belirlenmiş bir felsefe yapmak tarzı, özgür bir tarz değildir. Orada özgürlük yitirilmiştir ve o artık felsefe de değildir. Felsefe tarihinde bu bahsettiğim iki üç tavrın hepsinin örneklerine rastlıyoruz. Son söz olarak şunu söyleyebilirim, bu finalizmden vazgeçmek lazım. Bir şeyi meşrulaştırma aracı olarak onu görmemek lazım. Nitekim Hegel'in sistemi yıkıldıktan sonra felsefenin düştüğü bunalım; mesela felsefenin kendisine ait olan çalışma alanını yitirmesi ve tarihsel, kültürel bilimlerin, doğa bilimlerinin epistemolojisinin meşrulaştırılmasına yönelik bir araç konumuna düşmesiydi. Felsefe yoktu nitekim o arada. Bunları söyleyebilirim şimdilik.